

مسأله‌یابی مشارکتی پیشگیری از اعتیاد و ارائه راهکارهای زمینه‌مند در کانون‌های بحران شهری^۱

حسین اکبری

دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد
H-akbari@um.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

مسائل اجتماعی مانند اعتیاد به مواد مخدر از عوامل اصلی تحلیل برنده‌های کیفیت زندگی و ایجادکننده بسیاری از فرایندهای نامطلوب اجتماعی است که عدم برنامه‌ریزی صحیح در ارتباط با آن می‌تواند تبعات گسترده‌ای برای جامعه به‌همراه داشته باشد. با توجه به ماهیت پیچیده اعتیاد، افزایش شیوع آن، کاهش سن اعتیاد و تنوع مواد مخدر مصرفی، یک سازمان یا نهاد خاص قادر به ارائه راهکارهایی عملی در جهت پیشگیری و کنترل آن نیست. هر چند طی سالیان اخیر به‌منظور پیشگیری و کنترل اعتیاد به مواد مخدر برنامه‌ها و اقدامات مختلفی در سطح ملی و استانی از سوی سازمان‌های متولی امر اجرا شده است، با این حال آسیب‌شناسی این برنامه‌ها نشان‌دهنده اثربخشی پایین آنها می‌باشد که یکی از مهمترین دلایل آن عدم هماهنگی‌های سازمانی، موازی کاری، جزیره‌ای کار کردن سازمان‌های متولی امر آسیب‌های اجتماعی و عدم مشارکت تمام کنشگران درگیر در این آسیب بویژه جامعه هدف اعتیاد در برنامه‌ریزی، ارائه راهکار و اجرایی نمودن آنها می‌باشد. بیشتر برنامه‌های ارائه شده با رویکردی از بالا به پایین در قالب نسخه‌های ملی برای تمام کشور ارائه شده و کمتر راهکارهای پیشگیرانه زمینه‌مند و خاص با در نظر گرفتن اقتضائات گروه‌های متأثر از اعتیاد ارائه شده است. بر این اساس مطالعه حاضر با رویکردی مشارکتی در پی شناسایی عوامل، نقد برنامه‌های موجود و ارائه راهکارهای زمینه‌مند با مشارکت گروه‌های هدف اعتیاد در نواحی حاشیه شهر مشهد بوده است.

۱. این مطالعه با حمایت مالی ستاد هماهنگی مبارزه با مواد مخدر خراسان رضوی و دفتر امور اجتماعی و فرهنگی استانداری خراسان رضوی انجام شده است.

روش اجرای مطالعه

مطالعه حاضر با روش گروه‌های کانونی و با حضور کنشگران غیردولتی، اهالی محله، مطلعین محلی و معنادین بهبودیافته در چهار محله هدف دفاتر تسهیل‌گری و توسعه محلی شهر مشهد (محله سیس‌آباد، پورسینا، التیمور و شهرک شهید مطهری) اجرا گردید. در هر گروه کانونی بین ۱۵ تا ۲۵ نفر حضور داشتند. گام‌های اجرای مطالعه عبارتند از:

گام اول: هماهنگی‌های سازمانی برای برگزاری جلسات

گام دوم: شناسایی و دعوت از فعالین اجتماعی، مطلعین محلی، مردم عادی و افراد

درگیر در اعتیاد

گام سوم: آماده‌سازی مقدمات برگزاری گروه‌های کانونی

گام چهارم: برگزاری جلسات شامل: شکل‌گیری ساختار گروه‌های کانونی، گروه‌بندی

شرکت‌کنندگان، اولویت‌بندی مسائل محله، تشخیص و اولویت‌بندی عوامل و دلایل مؤثر بر شیوع اعتیاد در محله، نقد سیاست‌گذارانه و ارایه پیشنهادات و راهکارهای زمینه‌مند.

نتایج مطالعه

نتایج مطالعه نشان داد علی‌رغم شباهت‌های کلی که بین محلات وجود دارد، مسائل اساسی آنها تا اندازه‌ای با یکدیگر متفاوت می‌باشد.

جدول ۱. مهمترین مسائل اجتماعی محلات از دیدگاه شرکت‌کنندگان در گروه‌های کانونی

مسائل اولویت‌دار	محله
فقر گسترده و کارتن خوابی	شهرک شهید مطهری
فقر گسترده، وجود مکان‌هایی برای توزیع موادمخدر محله و بیکاری گسترده	سیس‌آباد
پدران معتاد به موادمخدر صنعتی و سنتی و عدم گفتگو میان اعضای خانواده	پورسینا
فقر گسترده، عدم دسترسی به تامین اجتماعی و حمایت پایدار و زنان مطلقه	التیمور

همچنین نتایج نشان داد بر اساس جلسات برگزار شده مهمترین دلایل و عوامل مؤثر بر اعتیاد در محلات مورد بررسی؛ بیکاری بویژه بیکاری جوانان، دسترسی آسان به مواد مخدر صنعتی و عدم برخورد قانونی با فروشندگان موادمخدر، دوستان ناباب، عدم آموزش مهارت نه گفتن و فقر و مشکلات اقتصادی می‌باشد. هر چند که در هر کدام از محلات برای خود شرایط ایجاد کننده خاصی نیز دارند.

جدول ۲. مهمترین دلایل و عوامل مؤثر بر اعتیاد در محلات مورد بررسی

التمور	پورسینا	سپس آباد	شهرک شهیدمطهری	دلایل و عوامل
	*		*	اعتیاد افراد معتمد و الگوی اجتماعی
	*			اعتیاد در خانواده
*	*	*		بیکاری بویژه بیکاری جوانان
*	*		*	دسترسی آسان به موادمخدر صنعتی و عدم برخورد قانونی با فروشندگان موادمخدر
	*	*		دوستان ناباب
		*		شرایط خانوادگی نامناسب
*				عدم آشنایی با انواع مهارت‌های زندگی
*			*	عدم آموزش مهارت نه گفتن
		*		عدم برخورد قانونی عدم درس عبرت برای فروشندگان موادمخدر
			*	فشارهای روانی ناشی از مسائل مالی
			*	فقر فرهنگی پدر و مادر
*			*	فقر و مشکلات اقتصادی
	*			کمبود محبت در خانواده
	*			نبود اعتماد به نفس
		*		نبود امید به آینده در بین جوانان

همچنین مطابق با نتایج مهمترین نقدهایی که مشارکت‌کنندگان به برنامه‌های و سیاست‌های اجرا شده در حوزه پیشگیری و کنترل مصرف مواد مخدر (مانند برگزاری کلاس‌های آموزشی و مشاوره‌ای، برخورد با فروشندگان مواد مخدر، انجمن معتادان گمنام،

فعالیت‌های حمایتی خیریه‌ها و ...) داشتند عبارتند از: مقطعی بودن و عدم استمرار برنامه‌ها، کمبود فضا و امکانات در اجرای برنامه‌ها، محدود بودن فرصت‌های ایجاد شده توسط برنامه‌ها، عدم انتخاب مناسب مخاطبین برنامه‌ها، اطلاع رسانی نامناسب، لغو برنامه‌ها به دلیل شیوع کرونا، کمبود نیروی متخصص در حوزه‌ی اعتیاد، نبود برنامه‌های حمایتی پشتیبان، نبود نهادهای حمایتی، نبود حمایت‌های بعد از ترک اعتیاد و عدم توجه به نظرات مطلعین محلی در اجرای برنامه‌ها می‌باشد.

شرکت کنندگان در گروه‌های کانونی با توجه به شرایط محله خود راهکارهای مختلفی را پیشنهاد دادند که مهمترین آنها در جدول ۳ آمده است. برگزاری دوره‌های آموزشی و آموزش به خانواده‌ها، کمک دولت به خانواده‌های دارای افراد معتاد، ایجاد کمپ‌های رایگان برای ترک معتادین و رسیدگی به افراد معتاد در حال ترک از نظر مالی کاری و روانی بیشترین فراوانی تکرار را در محلات دارد.

جدول ۳. مهمترین راهکارهای پیشگیری و کنترل اعتیاد در محلات مورد بررسی

راهکارهای پیشنهادی	شهرک شهیدمظهری	سیس‌آباد	پورسینا	التیمور
اجرای برنامه‌های فرهنگی برای نوجوانان (ایجاد مکان‌های فرهنگی)	*			
ایجاد برنامه‌های اشتغال زایی در محله		*		
ایجاد تفریحات سالم	*			*
ایجاد کمپ‌های رایگان برای ترک معتادین		*		*
ایجاد منطقه ناامن برای ارتکاب جرم			*	
آموزش مهارت‌های زندگی				*
برگزاری دوره‌های آموزشی و آموزش به خانواده‌ها	*	*	*	*
جمع‌آوری خرده فروشان و برخورد با عطاری‌های فروشنده موادمخدر	*		*	
رسیدگی به افراد معتاد در حال ترک از نظر مالی کاری و روانی			*	*
کمک دولت به خانواده‌های دارای افراد معتاد	*	*	*	
وجود کلانتری سیار و گشت شبانه‌روزی		*		

مطابق با نتایج مطالعه پیشنهاد می‌شود با توجه به شرایط متفاوت هر محله، به جای اجرای نسخه‌های عمومی و کلان، با نگاهی به بسترهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی هر محله و در تعامل با کنشگران و ذی‌نفعان، راهکارهای زمینه‌مند تهیه و با مشارکت خود ذی‌نفعان اجرا گردد. نتایج گروه‌های کانونی نشان داد دانش بومی مهمی در محلات مردم درگیر در مساله اعتیاد در سطوح مختلف وجود دارد که استفاده از این دانش در فرایند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی می‌تواند اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های پیشگیری و کنترل اعتیاد را افزایش دهد.

واژه‌های کلیدی: اعتیاد، مسأله‌یابی مشارکتی، گروه‌های کانونی، ذی‌نفعان، محلات